

ЗАКОНОДАВЧЕ РЕГУЛЮВАННЯ ФОРМ БЕЗПОСЕРЕДНЬОЇ УЧАСТІ ГРОМАДЯН В УПРАВЛІННЯ МІСЦЕВИМИ СПРАВАМИ

LEGISLATIVE REGULATION OF FORMS OF DIRECT PARTICIPATION OF CITIZENS IN THE MANAGEMENT OF LOCAL AFFAIRS

Кречик А.С., студент II курсу

*Інститут прокуратури та кримінальної юстиції
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*

Відповідно до ст. 21 Загальної декларації прав людини кожна людина має право брати участь в управлінні своєю країною безпосередньо або через вільно обраних представників. Це положення також знайшло своє закріплення в ст. 5 та 140 Конституції України. Розвиток прямої місцевої демократії розглядається як ключова передумова подальшого розвитку місцевого самоврядування. Тому стаття присвячена проблемам правового регулювання та реалізації в Україні конституційного права на безпосередню участь населення в управлінні місцевими справами.

Проаналізовано наявні законодавчо закріплені механізми безпосередньої участі громадян у здійсненні місцевого самоврядування: місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи й електронні петиції. Хоча це не вичерпний перелік, проте в роботі увага автора зосереджена саме на чотирьох формах участі громадян в управлінні місцевими справами.

Незважаючи на законодавче закріплення права громадян на безпосереднє управління місцевими справами, їх реалізація залишається складною та навіть суто декларативною. Причиною є відсутність відповідних законів, які детальніше регулювали б сферу цих відносин, а також застарілість деяких нормативно-правових актів (наприклад, Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р., яка була ухвалена ще до прийняття Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» та чинної Конституції України). Наслідком цього є різне здійснення прав громадян, яке можна простежити, вивчивши статuti різних територіальних громад у системному аналізі.

Саме тому наголошено на необхідності вдосконалення правової регламентації форм участі населення в управлінні місцевими справами й створення механізму взаємодії між органами місцевого самоврядування та громадою через місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи й електронні петиції, які є вагомим елементом розвитку місцевого самоврядування.

Ключові слова: місцеве самоврядування, безпосередня участь громадян, місцевий референдум, електронні петиції, загальні збори громадян, місцеві ініціативи.

According to Article 21 of the Universal Declaration of human rights, everyone has the right to participate in the administration of their country directly or through freely elected representatives. This provision is also enshrined in Articles 5 and 140 of the Constitution of Ukraine.

The development of direct local democracy is considered a key prerequisite for the further development of local self-government. Therefore, the article is devoted to the problems of Legal Regulation and implementation in Ukraine of the constitutional right to direct participation of the population in the management of local affairs.

The article analyzes the existing legally established mechanisms for direct participation of citizens in the implementation of local self-government: a local referendum, a general meeting of citizens, local initiatives, and electronic petitions. Although this is not an exhaustive list, however in the article the author's attention is focused on four forms of participation of citizens in the management of a territorial community.

Despite the legislative consolidation of the right of citizens to directly manage local affairs, their implementation remains complex and even purely declarative. The reason is the lack of relevant laws that regulated the scope of these relations in more detail, as well as the obsolescence of some regulatory legal acts (for example, the resolution of the Verkhovna Rada of Ukraine on the 17 of December 1993, which was adopted even before the adoption of the law of Ukraine "On local self-government in Ukraine" and the current Constitution of Ukraine). The consequence of this is a different exercise of citizens' rights, which can be traced by studying the charters of different territorial communities in systematic analysis.

Therefore it is necessary to improve the legal regulation of forms of public participation in the management of local affairs and creation of a mechanism for interaction between local self-government bodies and society through local referendums, general meetings of citizens, local initiatives and electronic petitions, which are an important element of the development of local self-government.

Key words: local self-government, direct participation of citizens, local referendum, electronic petitions, general meeting of citizens, local initiatives.

Постановка проблеми. Місцеве самоврядування – одна з найважливіших засад демократичного устрою держави. Демократичний розвиток України неможливий без потужного місцевого самоврядування. Одним з аспектів, що забезпечує такий розвиток, є безпосередня участь населення в управлінні місцевими справами, а це потребує реформування місцевого самоврядування, яке неможливе без оновлення конституційного регулювання системи територіальної організації влади, розробки ряду комплексних законів про місцеве самоврядування. Однією зі значних реформ в Україні є реформа щодо децентралізації, яка триває з 2014 року, що має за мету наблизити владу до мешканців, а мешканців – до влади. Децентралізація передбачає створення тісних каналів комунікації між владою та населенням, що дають змогу громадянам реалізувати свої інтереси й посилити ступінь підзвітності місцевої влади.

Але навіть у ході здійснення децентралізації не вдалося створити ефективний механізм реалізації права громади на безпосередню участь в управлінні місцевими справами. За таких умов проблема вдосконалення консти-

туційної моделі народовладдя в органах місцевого самоврядування в Україні є надзвичайно актуальною темою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тематика, пов'язана з вивченням актуальних проблем участі громадян в управлінні місцевими справами, знайшла своє розкриття в працях вітчизняних учених В.В. Речицького, С.П. Погребняка, О.В. Прієшкіної, О.С. Орловського, М.Х. Корецького, Я.Ф. Жовнірчика, І.А. Павленко, В.В. Решота й інших.

Мета статті. Розкриття проблем і прогалин, які існують на законодавчому рівні, у зв'язку зі здійсненням безпосередньої участі громадян в управлінні місцевими справами.

Виклад основного матеріалу. Демократичною є держава, яка всебічно й повно виражає не тільки волю всього українського народу, але й волю окремої територіальної громади. Передусім демократія на місцевому рівні проявляється через форми залучення громадян до участі в управлінні місцевими справами як безпосередньо, так і через представників, яких вони обирають на місцевих виборах. Таке твердження закріплено й у статті 5 Конституції України: «Носієм суверенітету і єдиним джерелом

влади в Україні є народ. Народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади й органи місцевого самоврядування» [1].

Конституція України й Закон України (далі – ЗУ) «Про місцеве самоврядування в Україні» передбачають досить широкі повноваження громадян щодо безпосередньої участі в управлінні місцевими справами. Зокрема, вищевказані нормативно-правові акти гарантують такі форми здійснення демократії (окрім виборів): місцевий референдум, загальні збори громадян, місцеві ініціативи, громадські слухання, органи самоорганізації населення тощо. Виходячи з аналізу законів, можна зробити висновок, що законодавець заклад матеріально-правову базу, але найбільш проблематичною на сучасному етапі розвитку місцевого самоврядування є відсутність реалізації форм безпосередньої участі громади в управлінні місцевими справами, що гальмується низкою труднощів: відсутністю процесуальних норм, обмеженістю місцевих бюджетів і пасивністю жителів територіальних громад. Як зазначає О.В. Прешкіна, конкретизація та деталізація порядку виконання норм чинного законодавства з урахуванням місцевих особливостей, а також створення механізмів контролю за діяльністю влади з боку територіальної громади й окремих громадян є одним з основних завдань відповідних органів місцевого самоврядування [6, с. 47].

Хоча законодавець допускає можливість урегулювання процедурних питань щодо реалізації деяких форм участі громади в управлінні місцевими справами в Статутах територіальних громад, проте труднощі виникають під час реалізації місцевого референдуму як однієї з форм народовладдя.

Місцеві референдуми визнаються пріоритетною формою безпосередньої демократії, оскільки населення відповідної території за їх допомогою може найповніше здійснювати власне волевиявлення щодо основних питань місцевого значення.

Частиною 5 статті 7 ЗУ «Про місцеве самоврядування» передбачено, що порядок призначення та проведення місцевого референдуму, а також перелік питань, що розв'язуються виключно референдумом, визначаються законом про референдуми [2]. Натепер в Україні діє чинний ЗУ «Про всеукраїнський референдум», прийнятий 26 січня 2021 року, який жодним чином не регулює інститут місцевого референдуму. Єдиним нормативно-правовим актом, який регламентує сам інститут місцевого референдуму в загальному вигляді, є Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Однак він фактично не містить процедурних норм, що унеможливило проведення місцевого референдуму на практиці.

19 травня 2021 року у Верховній Раді України був зареєстрований Проект Закону про місцевий референдум, який у разі його прийняття створить законодавчу базу організації та проведення місцевого референдуму як однієї з форм реалізації місцевого самоврядування та локальної демократії. Проте, на думку науковців, є сумніви щодо можливості прийняття такого закону під загрозою сепаратистських рухів [7, с. 7]. Тому така форма участі громадян у місцевому самоврядуванні допоки є суто декларативною.

Місцевий референдум привертає до себе значну увагу науковців і нормотворців, залишаючи поза увагою загальні збори громадян на місцях.

Більшість місцевих справ громадяни можуть вирішувати самостійно, без втручання влади, використовуючи такий механізм безпосередньої демократії, як «загальні збори громадян», що закріплені в статті 8 ЗУ «Про місцеве самоврядування», за яким загальні збори громадян за місцем проживання є формою їх безпосередньої участі в розв'язанні питань місцевого значення. Проте проблема також полягає у визначенні дефініції [2].

Конституція як Закон найвищої юридичної сили не містить згадки про загальні збори громадян, що викликає труднощі в найменуванні цієї форми безпосередньої

демократії. Так, різні нормативно-правові акти по-різному закріплюють назву: ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні» закріплює поняття «загальні збори», «загальні збори громадян за місцем проживання» та «загальні збори громадян»; ЗУ «Про органи самоорганізації населення» – поняття «збори жителів» і «збори жителів за місцем проживання». Але внутрішню єдність термінології демонструє лише Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні, затверджене постановою Верховної Ради України від 17 грудня 1993 року [4].

Наприклад, О.С. Орловський не досліджує термінологічного вдосконалення цього інституту, проте в контексті загальних зборів він використовує конструкцію не «громадян», а «членів територіальної громади» [8]. За своїм змістом поняття «загальні збори членів територіальної громади» ширше за «загальні збори громадян за місцем проживання» та містить жителів, що постійно проживають і зареєстровані на території (в тому числі іноземців та осіб без громадянства). Використання такої конструкції недоречно, тому що загальні збори все ж таки є формою участі в управлінні місцевими справами, а відповідно до ст. 5 Конституції України саме народ здійснює владу безпосередньо й через органи державної влади й органи місцевого самоврядування. А Преамбулою Конституції «народ» розглядається як громадяни України всіх національностей.

Саме тому Чопська міська територіальна громада в Положенні помилково використовує загальні збори як право жителів Чопської міської територіальної громади проводити загальні збори (конференції) членів територіальної громади за місцем проживання, що прямо не відповідає статті 8 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [15].

Проте відсутність термінологічної єдності є не єдиною проблемою. Якщо детально проаналізувати статтю 8 ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні», то законодавець не дає чіткої відповіді на питання: хто є ініціатором скликання зборів?

Законодавець зазначає, що порядок проведення загальних зборів громадян за місцем проживання визначається законом і статутом територіальної громади. Тобто, якщо законодавець не деталізує статтю 8 Закону, то таке питання розв'язують депутати місцевих рад, які мають встановити такі правила реалізації зборів громадян за місцем проживання, щоб це не перетворилося на постійно безпідставні збори й такі, що можуть відбуватися, навіть коли цього не бажає голова територіальної громади.

Проте в більшості українських міст збори громадян за місцем проживання можуть бути скликані лише міським головою. Наприклад, частина 5 статті 19 Статуту територіальної громади міста Дніпра передбачає, що загальні збори громадян за місцем проживання скликаються міським головою або виконавчим органом міської ради, громадськими комітетами, міською радою [13]. А якщо порівняти його зі Статутом територіальної громади міста Херсона, то останній у статті 57 передбачає, що суб'єктами права ініціювання загальних зборів є громадяни, міський голова, депутати міської ради, селищні, сільські голови селищ, сіл, які розташовані на території юрисдикції міськради, і органи самоорганізації населення [14]. Як бачимо, Статути різних територіальних громад по-різному гарантують реалізацію права громадян на загальні збори. Тому вважаємо, що такі питання потрібно розв'язувати на законодавчому рівні або хоча б оновленням Постанови Верховної Ради України від 17 грудня 1993 року, яка вже не відповідає сучасним реаліям розвитку місцевого самоврядування.

Наступною формою участі громадян в управлінні місцевими справами є місцеві ініціативи, за яких члени територіальної громади мають право ініціювати розгляд у раді (в порядку місцевої ініціативи) будь-якого питання, віднесеного до відання місцевого самоврядування. Місцева ініціатива, внесена на розгляд ради у встановленому порядку,

підлягає обов'язковому розгляду на відкритому засіданні ради за участю членів ініціативної групи із питань місцевої ініціативи.

Важко не погодитись з О.В. Прієшкіною, що місцева ініціатива – це не пряма нормотворчість громадян, вона в жодному разі не замінює представницьких форм правотворчості й нормотворчості, а фактично є формою волевиявлення членів територіальної громади шляхом ініціювання розгляду відповідною радою будь-якого питання місцевого значення [6].

Проте практична реалізація такого права повністю залежить від органів місцевого самоврядування, які визначають механізми внесення, розгляду й оприлюднення рішення щодо місцевих ініціатив. Такий механізм може встановлюватися в статуті територіальної громади або в іншому нормативно-правовому акті. Відповідно, місцева рада самостійно встановлює правила, що регулюють порядок ініціювання, оформлення ініціативи й порядок участі членів ініціативної групи в розгляді ініціативи радою.

Найбільші проблеми правового регулювання механізму ініціювання та розгляду місцевої ініціативи полягають у такому:

1) ускладненій процедурі створення ініціативної групи через високий поріг кількості членів. Наприклад, Статут Рівненської міської територіальної громади передбачає, що суб'єктом місцевої ініціативи може бути ініціативна група членів міської територіальної громади чисельністю не менше 3 000 осіб, Статут територіальної громади м. Херсона передбачає, що місцеві ініціативи реалізуються через ініціативні групи в кількості не менш як із 500 громадян, водночас Статут територіальної громади м. Харкова – у кількості не менше ніж 10 осіб;

2) високій кількості підписів на підтримку місцевої ініціативи (Харків – не менше ніж 10 000 підписів, Одеса – не менше ніж 5 000 підписів, Рівне – 5 000 підписів);

3) чітко не врегульованих строках розгляду місцевої ініціативи, що надає можливість міській раді затягувати з розглядом поданих пропозицій (Луцьк, Київ, Полтава, Тернопіль, Чернівці, Одеса, Миколаїв).

До сучасних форм участі населення в управлінні місцевими справами належать електронні петиції як інструмент електронної демократії. Це прогресивний крок, покликаний сприяти наближенню влади до потреб та інтересів громадян та активнішому включенню останніх у розв'язання суспільних проблем. Адже електронні петиції є однією з найпростіших форм громадянської участі, що вимагає від самих «учасників» мінімальних зусиль і водночас дозволяє доносити їх вимоги й позиції напряму до тих осіб, від яких залежить прийняття необхідних рішень [9, с. 1].

Відповідно до Рекомендації CM/Rec(2009)1 Комітету Міністрів Ради Європи від 18 лютого 2009 року електронна демократія – це можливість полегшення забезпечення інформації та дискусії, підвищуючи активність громадян для розширення політичних дебатів, і забезпечення збільшення рівня якості й законності політичних рішень, а одним з її інструментів є електронні петиції [4].

Нормативне визначення «електронна демократія» міститься в розпорядженні Кабінету Міністрів України «Стратегії розвитку інформаційного суспільства в Україні» від 15 травня 2013 року № 386-р, відповідно до якої електронна демократія – форма суспільних відносин, за якої громадяни й організації залучаються до державотворення та державного управління, а також до місцевого самоуправління шляхом широкого застосування інформаційно-комунікаційних технологій [12]. Проте в розпорядженні не розкривається, яким чином вона має бути реалізована.

І тільки 02 липня 2015 року був прийнятий ЗУ «Про внесення змін до ЗУ «Про звернення громадян» щодо електронного звернення та електронної петиції», який

надав можливість громадянам реалізовувати своє право на державне управління через електронні петиції.

Електронна петиція – це особлива форма колективного звернення громадян до органів місцевого самоврядування, яка подається та розглядається в порядку, передбаченому статтею 23-1 Закону України від 02 жовтня 1996 року № 393/96-ВР «Про звернення громадян», за питаннями, віднесеними до повноважень місцевої ради або її виконавчих органів [3].

«Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки» (затверджена 27 вересня 2021 року Указом Президента України за № 487/2021) визначає стратегічні напрями й завдання, пріоритетним серед яких є «забезпечення ефективних процедур участі громадськості під час формування та реалізації державної, регіональної політики, вирішення питань місцевого значення». Із цією метою передбачається, зокрема, й «створення ефективного механізму реалізації права громадян на звернення до органів місцевого самоврядування з електронними петиціями» [11].

Для врегулювання правовідносин між місцевою радою та ініціаторами електронних петицій органи місцевого самоврядування мають розробити й затвердити рішенням ради локальний нормативно-правовий акт (Положення) щодо підготовки, подачі, вимоги стосовно кількості підписів громадян на підтримку електронної петиції до органу місцевого самоврядування та строку збору таких підписів, розгляду й урахування результатів розгляду електронної петиції, або врегулювати такі правовідносини в одному з розділів Статуту.

Для цього територіальні громади України на офіційних вебсайтах органів місцевого самоврядування повинні були створити сервіси для подання електронних петицій. Проте дотепер більшість органів місцевого самоврядування не створили можливостей подання електронних петицій через свої сайти.

Це питання спробувало розв'язати Міністерство цифрової трансформації через проєкт місцевих петицій за підтримки швейцарсько-української Програми «Електронне урядування задля підзвітності влади й участі громади», яка реалізується Фондом Східна Європа й фінансується Швейцарією та має на меті допомогти органам місцевого самоврядування, надавши їм готове технічне рішення та пакет проєктів місцевих нормативно-правових актів для забезпечення виконання норм Закону України щодо електронної петиції.

Зокрема, програма дозволяє забезпечити єдиний високий рівень якості обслуговування громадян із боку органів місцевого самоврядування щодо подання електронних петицій. Партнерами програми також розроблена відповідна нормативно-правова база з визначенням вимог до електронної ідентифікації громадян, збору підписів, переліку інформації, що збирається про особу тощо. Система допоможе містам заощадити кошти, які міста мають передбачити для створення такої системи власноруч, і спрямувати їх на розв'язання найбільш нагальних для місцевих громад проблем.

Поки приєднання до системи можливе лише для міських територіальних громад, залишаючи сільські й селищні громади поза увагою, хоча саме останні мають обмежені фінансові ресурси й найбільше технічних складнощів із запровадженням електронних петицій на своїх офіційних сайтах. Тому держава має сприяти тому, щоб кожна територіальна громада мала можливість підключитися до Єдиної системи місцевих петицій, що значно полегшить громадянам брати участь в управлінні місцевими справами.

Слушно звернути увагу, що електронні петиції не є формою прямої демократії, тому що не мають юридичної сили для тих органів, яким вони адресуються. Із цього виникає нова проблема, яка полягає в тому, що закон хоча й передбачає обов'язковість надання відповіді на петицію, але виконання обіцянок належить до сфери не юридичних, а полі-

тичних зобов'язань [10]. Саме тому необхідно створити механізми контролю за виконанням електронних петицій, які були підтримані відповідною радою. Електронні петиції є тим новим інструментом, який полегшить спілкування громадян з органами місцевого самоврядування.

Отже, далеко не всіма формами безпосередньої участі в управлінні місцевими справами можуть результативно скористатися громадяни, які наділені відповідними правами, через прогалини в законодавстві. Органами місцевого самоврядування не забезпечено створення необхідних правових та організаційних умов для використання механізмів участі громадян у вирішенні справ місцевого

значення. Особливо проблема полягає в тому, що в чинних законах регламентація процедур щодо реалізації більшості форм участі громадськості в самоуправлінні віддається на розсуд місцевих рад, які ускладнюють нормативно-правові акти, наслідком чого є те, що форми залучення громадськості можуть ними ігноруватися або регламентуватися так, що реальної громадської участі не забезпечують. Тому держава має регламентувати всі процедури практичної реалізації форм участі громадськості в місцевому самоврядуванні в спеціалізованому законі для ефективнішої реалізації громадянами свого конституційного права на участь в управлінні місцевими справами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-вр> (дата звернення: 20.10.2021).
2. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97> (дата звернення: 20.10.2021).
3. Про звернення громадян : Закон України від 02 жовтня 1996 р. № 393/96-ВР / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/393/96-вр> (дата звернення: 20.10.2021).
4. Рекомендації CM/Rec(2009)1 Комітету Міністрів Ради Європи країнам-членам щодо електронної демократії : прийнята Комітетом міністрів на 1049-му засіданні заступників міністрів від 18 лютого 2009 р. *Council of Europe* : web-site. URL: http://www.coe.int/t/dgap/demoscrasy/Activities/GGIS/CAHDE/Default_en.asp (дата звернення: 20.10.2021).
5. Про затвердження Положення про загальні збори громадян за місцем проживання в Україні : Постанова Верховної Ради України від 17 грудня 1993 р. № 3748-XII / *Верховна Рада України*. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3748-12> (дата звернення: 20.10.2021).
6. Приєшкіна О.В. Місцеве самоврядування в Україні: правове регулювання безпосередньої демократії : навчальний посібник. Київ, 2008. 336 с.
7. Павленко І.А., Даниляк О.О., Макаров Г.В., Руденко А.В. Розвиток форм безпосередньої демократії в Україні: аналіз доцільності та перспектив застосування : аналітичний допис. Київ : НІСД, 2019. 65 с.
8. Орловський О.С. Нормативно-правова регламентація загальних зборів членів територіальної громади на локальному рівні. *Юридичний вісник*. 2010. № 1ю. С. 13–17.
9. Колесников О.В. Е-петиції у системі місцевої демократії: досвід обласних центрів України. *Samoorg* : вебсайт. URL: <https://samoorg.com.ua/blog/2017/02/13/e-petitsiyi-u-sistemi-mistsevoyi-demokratiyi-dosvid-oblasnih-tsentriv-ukrayini/> (дата звернення: 20.10.2021).
10. Решота В.В. Електронна петиція як новий інструмент звернення громадян до органів публічної адміністрації. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер. Юриспруденція*. 2015. № 15. Т. 1. С. 43–52.
11. Про Національну стратегію сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки : Указ Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487/2021 / Президент України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/487/2021> (дата звернення: 20.10.2021).
12. Про Стратегію розвитку інформаційного суспільства в Україні: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 травня 2013 р. № 386-р. *Урядовий портал* : Єдиний вебпортал органів виконавчої влади України.. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/246420577> (дата звернення: 20.10.2021).
13. Статут територіальної громади міста Дніпра : затверджений Рішенням № 63/57 Дніпровською міською радою VII скликання від 20 травня 2020 р. *Дніпровська міська рада* : вебсайт. URL: <https://dniprorada.gov.ua/uk/page/statut-teritorialnoi-gromadi-mista> (дата звернення: 20.10.2021).
14. Статут територіальної громади міста Херсона : затверджений Рішенням № 463 Херсонською міською радою XX сесії міської ради VII скликання від 30 березня 2018. *Херсонська міська рада* : вебсайт. URL: <https://miskrada.kherson.ua/pro-kherson/statut-gromadi-hersona/> (дата звернення: 20.10.2021).
15. Положення про загальні збори (конференції) жителів територіальної громади за місцем проживання у Чопській міській територіальній громаді : затверджено Рішенням № 11 VI сесії Чопської міської ради Ужгородського району Закарпатської області VIII скликання від 23 червня 2021 р. *Чопська міська рада* : офіційний вебсайт. URL: <http://chop-rada.gov.ua/archives/20417> (дата звернення: 20.10.2021).